

Gintautas Stankaitis

Ištraukos iš knygos „Teisininko atsiminimai“ II dalies

Brolių likimas

Už 40 metrų nuo senolių kiemo tvoros tiesus lyg styga bėgo kelias link Butkaičių ir Eržvilko. Už kelio gyveno kitas, jau Kavolių, kaimas. Vidauja per Pavidaujį vinguriavo link Kavolių pietinio pakraščio. Globių, vidutiniokų ar turtingų, bet ne vargšų, gražus vienkiemis tupėjo į pietvakarius, kitoje Vidaujos pusėje, nuo senolių sodybos. Gal už kilometro, pusanthro. Jų sodyba slėpėsi už pakrantės medžių. Mano senoliai ir dėdės Izidorius bei Kaziukas su jais kaimyniškai bendravo. Mano amžiaus vaikų pas Globius nebuvo. Tad aš ten nesilankydavau.

Rudi okupantai – vokiečiai – jau buvo išvyti. Po kaimus didesnėmis ir mažesnėmis gaujomis vaikiojosi ir siautė enkavedistai ir stribai. Žmonės juos vadino bendriniu vardu: „Rusai!“ Tai buvo lyg koks siaubą nešantis ir įspėjantis žodis.

Dalį to laiko prisiminimų atgaivino R. Kauniečio „Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai“, V d., 390, 466 psl. Man prieš akis iškilo ankstyvo, šilto, švelnaus pietvakarių vėjelio glostomos giedros rudens dienos popietė. Iš Globių sodybos pusės sutratėjo šūviai. Kažkas dusliai dunkstelėjo. Vėliau iš ten vėjelis pažeme atpūtė dūmų kamuolius į mūsų sodybą. Degė lyg šiaudai, lyg sienas, lyg mėsa... Raudonieji rytų idėjininkai sugebėdavo ne retą sodybą paversti taikių gyvų žmonių krematoriumais. Tas jiems netrukdė pirštais rodyti į ruduosius vakarų krematorininkus: „Va, žiūrėkite, kokie anie juodi, kokie mes šventi!“ Senoliai mane nuvarė į trobą ir prisakė niekur neišeiti. O tai būčiau paukščių skridęs pažiūrėti gaisro ir mūšio.

Vėliau kaime kalbėjo, kad savo tėvų ūkyje, daržinėje, sudegino rusai Klevuką Globį ir dar vieną vyrą. Po dienos kitos Eržvilko stribai išvežinėjo Globių turtą. Ties Žydgiriu (apie porą km į šiaurę nuo senolių sodybos) partizanai pavakare pasaloje dienos plėšikus pasitiko šautuvų ugnimi ir granatomis. Globių turtas nebuvo nuvežtas į Eržvilko kooperatyvą ir stribyną. O kaimiečiai juokėsi, kad pilvelis pabėgo, o kojelės likusios. Arba atvirksčiai. Nepamenu. Tokios buvusios mokesčių inspektorių ar stribų pavardės, kurių vienas pabėgęs, kitas – ne..

Kleopo brolis Juozas užeidavo pas senolius: čia dar veikė dėdės Dzidoriaus aliejinė, malūnas, valcai grucei grūsti ir miltus piklevoti. Todėl užeinančių būdavo daug. Pavalgyti kaimynui senolė patiekdavo. Buvo gerokai po pusryčių. Balandis. Sniego nebuvo. Paledžiukų užteko. Staiga į trobą įbėgo uždususi iš Adomaičių sodybos (jie gyveno kitapus Vidaujos) mergina ir, vos atgaudama kvapą, sušuko įprastą kaime perspėjimą: „Rusai!“ Senolė greitai įdavė Juozui maišą, liepė pro aliejinę link Pelagijos Gerulaičių sodybos eiti. Neatsisukti. Į švilpimus ir šauksmus nereaguoti. Kurčiu apsimesti. Ji tokiu būdu vokiečius apmovė, parsivesdama mane iš Viduklės. Deja, nei senolė, nei Juozas nežinojo, kad enkavedistams, stribams ir rusų kariams jau buvo įsakyta ir leista šaudyti į nepaklūstančius, bėgančius ar jų vengiančius vyrus. Juozas, pamatęs rusus, pasuko link Kavolių. Jau sako buvęs netoli Eičo, netoli miško. Ten jį pamiškėje pasivijo žudikų kulkos.

Buvo gera popietė, kai enkavedistai ir rusai sugrįžo į senolių sodybą. Ar buvo likę dar kas nors iš atvažiavusiųjų spausti aliejų, malti grūdus – nepamenu. Vienas rusas einantį į trobą čiupo už gerklės dėdę Dzidorių, riktelėjo: „Banditerrrski!“ ir pradėjo smaugti. Dėdei ant kaklo visą mėnesį švietė raudonos kraujosruvos. Kiti kareiviai smaugiką atplėšė. Jie sakė, kad tas pirmąjį kartą nušovęs žmogų, todėl ir pakvaišęs. Jį kareiviai vėliau net surišo. Kažkas vėliau kalbėjo, kad Eičas, 1918 metų karys savanoris, girdęs rusų kareivius, norėdamas, kad šie Juozo lavono nevežtų į Eržvilką. Todėl ruseliai taip vėlai į mūsų sodybą grįžo.

Aš su seserimis ir dėde Kaziuku mažame kambarėlyje giedojome ir meldėmės. Toks buvo mūsų ginklas nuo atėjūnų siaubo. Dėdė Kaziukas buvo nedidelio ūgio, - tad, atsisėdęs, atrodė visai nedidelis. Rusų karys pažiūrėjo. Nieko nesakė ir vėl uždarė duris. O gal tas karys buvo žmogiškumo nepraradęs ir maldą gerbė? Mes giedojome, o už sienos, virtuvėje, sklido keiksmi, rusiški šūksniai ir daužymasis...Tramdė tą savo kulkosvaidininką - žudiką ar tardė senolius? Nemačiau.

Raudonoji okupacija niekuo nekaltų kaimo šienpjovėlių, rugių kirtėjų ir žemės artojų brolių Globių: Kleopo (slp. Kęstutis) ir Juozo (slp. Zigmąs) krauju papildė kraujo marias Lietuvos Žemynoje Žemaitijoje...

Kur sudegė sodybos...

Kazimiero Urbšaičio ūkis buvo ir liko tarp Izidoriaus Valaičio, Sabono Onikės, Tamulio, Jono Urbšaičio (slp. Žilius) ir Kazio Stankaičio ūkių, Paparčių kaimo pamiškėje, prisiglaudęs. Sodyba tuščia, kaip ir tūkstančiai tuo istoriniu laiku Lietuvoje. Kazimieras raudonojo tvano bangos prievarta buvo išplukdytas į Vakarų. Jo žemė kelis metus dirvonavo. Kolkozus sutvėrus, tuose žemėse kolkozo arkliai buvo ganomi. Gyvenamojo namo jau nebuvo: jis nugriautas, ar sudegintas. Dar stovėjo tvartas su apardyta daržine ir vasarinė lauko virtuvė. Piemenys toje virtuvėje pasikūrendavo krosnį: kad šilčiau panaktiniams būtų. Panaktiniu buvo paskirtas Broniaus Trumpaičio senolis Viktoras, man pagal amžių senelis.

Dažnai dienomis arklius ganydavo ir prižiūrėdavo Bronius. Mudu buvome veik vienmečiai: gal aš kiek jaunesnis. Dažnai pagal draugystę padėdavau arklius prižiūrėti. Šovinių pokariu netrūko: ir vokiečių, ir rusų gamybos. Būdavo proga ir pasigarsinti. O darėme taip: nusukame šoviniui galvą (kulka), išpilame pusę jos parako iš gilzės, kulka vėl ranka ar lentute įgrūdame atgal, užpilame viršų tuo paraku, taip perdirbtą gilzę tvirtai įstatome į duobutę ant lentos, padegame. Šnypšteli, o po to šūvis į dangų. Garsas beveik, kaip iš tikro šautuvo. Kulka į daržinės palubes ar stogą sminga. Negiliai. Šovinių radome prislėptų toje virtuvėje.

Kartą, labai ankstyvą rytą, nuo neatsargaus kūrenimo užsidedė ar tyčiomis buvo padegta lauko virtuvė. Seniuokas Trumpaitis mėgino gesinti, bet, pokštelėjus vienam kitam šoviniui, gelbėjimo misijos skubiai atsisakė ir pasislėpė už daržinės. O kai pokštelėjo kažkas garsiai ir griausmingai, ugniagesybos darbų atsisakė ir kiti suaugusieji. Kada ir kas prislėpė ten karo amunicijos – niekas nesiaiškino. Gal į vakarus pasitraukęs lietuvių karo lakūnas Kazimieras Urbšaitis, gavęs už skilandžius iš vermachto kareivių?

Kolkozo arkleliai klipatos vėl ramiai augino lašinius po savo odomis, o virš odų tankesnius šerius, - prieš būsimąjį žiemos badmetį: niekas nesirūpino tų apleistų dirvonų apsėti, pašarų priruošti. Nusibosta visą ilgą dieną ramius gyvulius prižiūrėti. Tad prisigalvodavome kokių nors žaidimų ir dar kai ko. Prie sudegusios lauko virtuvės juodu nuodėguliu žvelgė į dangų dar išlikusi prie slenkščio durų stakta. Turėjau popieriaus, pieštuką, tad pakabiniau ant to styrančio nuodėgulių tokį posmą: „Kur sudegė sodybos,-/ nauji namai stovės,/ kur žuvo partizanai/ jazminai pražydės...“ O užbaigiau: „...neverk, brangi mamyte/ ar grįšiu – nežinau...“ Bronius matė, nieko nesakė... Taip ir palikome tą užrašą!

Po dviejų trijų dienų, pusiau lietingą pavakare buvo pas mane Bronius: nes arkliai buvo perginti ganyti į dirvonus šalia mūsų namų.. Dėdė Dzidorius kažką meistravojo. Dar buvo koks tai kaimynas. Atėjo Izidorius Valaitis, atsinešė tą mano paliktą prie sudegusios viralinės popierėlį ir, parodęs mano dėdei, pradėjo bartis, kad aš norįs rusų ir stribų siautimus kaimui užtraukti. Jo sodyba esanti arčiausiai prie sudegusios viralinės, - tad jam pirmiausia ir daugiausia kliūsią negandų. Ginuosi, kad ne aš tai sugalvojau ir padariau. Įrodinėja, kad tik aš tokiems sugalvojimams gabus.

Bara mane ir dėdė. Matau, kad jis jau ima nuo automobilio rato padangos išpjautą diržą ir ruošiasi... Ką ruošiasi? Senas geras paprotys sakąs, kad išmintis į kūną pro ir per žmogaus sėdmenis eina, diržu varoma. Paprotys, atėjęs iš tų laikų ir istorinių vingių, kai pasaulyje viešpatavo kumščio ir lazdos jėgos. Savo sėdmenis branginu ir atsistoju arčiau durų: jei kas spruksiu link tos sudegusios sodybos viralinės. Mane gelbsti Bronius, prisiimdamas nekaltą kaltę ir sumanymą sau. Vyrai juo netiki, bet ... liekame neaustomis odomis abu. Sveiki. O gal pagailėjo dėl to, kad popierėlyje buvo parašyta skaudi tiesa? Tik norėjo pagąsdinti, kad mes atsargesni būtume?

Išmintis įkalė tokį paklausimą sau: „Kažin ar džiaugiasi medžiai, matydami gražų lieptą ar tiltą, o gal ir viralinę, padarytus iš savo brolių kamienu?..“

Vokiečiai taip daug ir taip plačiai, kaip sovietai, taikių žmonių sodybų Lietuvoje nedegino. Išmintis Pirčiupiai. Tad per vokiečių okupaciją šios dainos lietuviai neturėjo. Sovietų partizanai Kalupiuose sugebėjo tik to paties Broniaus Trumpaičio tėvą už nepaklusimą peršauti ir į kapus paguldyti. Kai išgirdau filme, jei neklystu, - „Niekas nenorėjo mirti“, - tą dainą dainuojant būk tai sovietinius partizanus, - man smogė lyg kuolu į galvą. Tai bent melas! Tai bent įžūlumas! Juo labiau, kai aš atsimenu, kaip ir kada ši daina gimė, kaip jai žygiuojančio maršo ir ramaus žygio melodija buvo sukurta, į kokį sąsiuvinį buvo įrašyta... Įrodymai? Neliko – sąsiuvinis su eilėrašciais, dainomis ir datomis po jais sudegė senuolių name Pavidaujo II kaime.

Svetimų minčių, kūrybos ir darbų pasisavinimas ir plagijavimas pasaulyje dažnas. Šokiruoja tik tų minčių iškraipymas, apgaubimas melu. Visi, visada, visaip ką nors savinamės. Va, aš įžūliai, o gal ir sąmoningai, visiems savo gyvybės kelio laikams pasisavinau savo tėvų ir prosenolių kalbą: vadinu ją sava, gimtąja, nors aš jos nesukūriau. Nebent kai kur kokį naujadarą sukurpiau. Taip, matyti, ir filmininkams atrodė, kad jie nevagia?.. Tiek to dėl vagystės! Bet kodėl šios dainos kilmės ir atsiradimo bei naudojimo istorijas apgaubė melu! Šio melo prie saldžiojo tikrai nepriskirčiau...

Išmok konstituciją

Neramus buvo tas pokaris. Norėdamas gyvas išlikti, nepatekti į tremtį, kalėjimą, neprarasti darbo, ūkio, turto, sodybos, žmogus sukosi, kaip išmanė. Tas pats buvo ir mokytojo darbe. Jau buvo gerai prašvitę, nes įskaitėme, kas knygoje parašyta. Elektros dar mokykloje nebuvo. Pirmoji pamoka – lietuvių kalba ir literatūra. Be jokio pavojaus ir negandų jos laukiau: nes tas pamokas mėgau. Skambutis. Įeina mokyklos direktorius (ar mokyklos kompartorgas ?) ir mokytojas B. Atsakinėti tokiu atveju kviečia mane. Pasijuntu savo stichijoje: viskas vyksta puikiai. Tikiuosi geriausio įvertinimo to laiko penkiabalėje sistemoje. Penketo.

Svečias arba tiksliau - tikrintojas paima kredo gabalėlį ir lentoje užrašo LTSR. Klausia, ką šios raidės reiškiančios. Manau, kad čia juokai: nes istorijos mokytoja sakė, kad šias raides reikia tarti daugiskaitoje. Tad ir režiu:

- Lietuvos Tarybinių Socialistinių Respublikų Sąjunga!

Paraudo ar perbalo mano lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas? Neatsimenu. Atsimenu, kad jis riktelėjo ant manęs: „Išmok Konstituciją – rašau vieneta!“ Pagriebęs mano moksleivio dienoraštį dar įrašė žiaurią pastabą - tėvų žiniai. Tarybinės konstitucijos neišmanymo neišmanėliui – man nubausti. Liepė tėvui ir motinai parodyti. Pro ašaras tylėjau: kaip aš jiems – mirusiai ir žuvusiai - nunešiu?.. Mokytojo tikrintojas šypsojosi.

Savo ne sąmoningu pasakymu, iš logikos pozicijų žiūrint, Lietuvą padariau galingesne ir didesne už Raudonąją imperiją. Ne viską žinojau apie TSRS ir LTSR raidžių reikšmes. Tik prisiminiau K. Kubilinsko: „...Esesera raudonoji...“ Va tą posmą tai tikrai pas senolius vokiečių okupacijos metu skaičiau. Žinojau, kad partizanai LTSR aiškino taip: „Lietuvi Tave Smaugia Rusas“. Ką padarysi, kai lietuviškasis nacionalizmas su raudonuoju nacionalizmu kariavo?

Mokytojas visvien man metinį vidurkį iš lietuvių kalbos ir literatūros išvedė ne mažesnę už penketą. Šiandieną gerai suprantu to laiko mokytojo baimę prieš direktorių, inspektorių, kompartorgą: tai buvo jo išgyvenimo ir išlikimo klausimai.

Likimo ironija: stojant pirmą kartą į Vilniaus universitetą, mokytojas B. manęs, buvusio mokinio, prašė jį pakonsultuoti ir išaiškinti lietuvių gramatikos plonybes. Mokytojas tada stojo į universitetą neakivaizdžiai studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą. Tada supratau, kad jis, mus mokydamas, nestudijavo ir nebuvo baigęs universiteto.

Matyt, Lemtis pastūmėjo studijuoti teisę. Labai gerai ir pusiau gerai susipažinau su daugeliu Konstitucijų ir teorijų apie valstybes ir konstitucijas. Tie mokslai Sąjūdžio ir Atgimimo metais man nuostabiai padėjo, lietuvių tautai griaunant Rytų raudonosios imperijos pagrindus. Kaip gerai, kad lazda visada turi du galus, mielas mokytojau! O kuris skaudžiau ir su kuriuo galu ja vienas kitam užtvojo?!.

Kaip gerai, kad po siaubų ir priespaudos nakties Lietuvoje išaušo Atgimimo rytas. Rytas ir diena bus tokie, kokie mes patys juose būsime. O kaip kitaip?..

Žaidžiame kvadrata

Rusų-vokiečių arba tiksliau: raudonųjų sovietų ir nacionalsocialistų mėsmalė jau buvo užbaigusi Europoje skerdynes. Sovietų mėsmalė, kaip nuteisiamoji nugalėtoja, žudynes tęsė savo ir užgrobtose šalyse. Metraštis rašė 1945 metų vasarą. Senolė susirūpino mano dvasinių reikalų tvarkymu. Tie reikalai buvo visiškai apleisti: juodai marga valia valuzė, kai motinos ir tėvo rankos vaikučio nevairuoja. Nuvedė mokslų semtis į Eržvilko bažnytelę. Rytą – pirmyn 8 km į Eržvilką, vakare – tiek pat atgal. Grįždavau dalį kelio su kitu berniuku: jo tėvų sodyba man buvo pakeliui. Eidavome pro kapines, per Šaltuonos metalo tiltą. Jį dar 1941 metais pastatė rusų kariai: ruošdami įtvirtinimus, kasdami prieštankinius griovius. Vargšai, - taip nė

šūvio neiššovę, skuodė birželio 22-sios rytą namo, klausinėdami kur link esanti Maskva. Apie tai šnekėjo suaugę vietiniai gyventojai. O vaikų ausys gana budrios! Po lietingos vasaros prieštankinis griovys tyvuliavo ilga, plačia juosta, karo galybes skelbdamas.

Perėjus tiltą, šalia kelio, ant statėlesnio skardžio krašto augo storas, šakotas šimtmetis ažuolas: einant į Eržvilką, - kairėje pusėje, grįžtant – dešinėje. Vytauto ažuolu vadinamas. Būk tai jį pats kunigaikštis Vytautas sodinęs. Graži, patriotiška, poetiška, maloni širdžiai, bet neįrodyta legenda. Užtat gėlės šalia jo nenuvysdavo. Parėmęs raukšlių išvagotą veidą, sėdėjo jame medinis Rūpintojėlis. Turbūt duoklė ir priminimas senovės baltų tikybai?

Kitapus kelio, už kokių 300 m puikavosi tvarkinga sodyba. Tarp kelio ir sodybos – lygi dobilienos ganykla. Vieną pavakare, grįžtant su tuo berniuku, buvau jo pakviestas eiti prie tos sodybos. Ten matėme vaikus, mėtančius bolę (taip vadindavome žaidimo sviedinį) ir žalia uniforma vilkintį jauną vyrą. Kad tai jaunaliuvių uniforma, sužinojau žymiai vėliau. Tas jaunuolis paklausinėjo mano draugo ar Eržvilke nesą rusų (tada gyventojai rusais vadindavo visus sovietų kareivius, enkavedistus). Jam paaiškinome, kad nieko tokio nesą, tik prie sribyno esąs vienas sribas. Nusijuokė ir pasiūlė pažaisti kvadratą. Mielai sutikome.

Pažymėjome kvadratų ribas. Mums, paaugliams, atmatavo ilgėlesnį kvadratą – vistik silpnesnės rankos ir kojos. O jaunuoliui su vyrėlesniu berniuku - trumpesnį. Žaidėme ilgokai. Nelaimėjome nė karto. Kur ten mums su jaunu, gražiu, tvirtu, ažuolu išaugusiu gimnazistu lygintis! Tik saulutei kėsinantis slėptis už miško, prisiminiau, kad dar reikės kelis kilometrus grįžti į namus. O iš tų kilometrų bent trys bus miško keliuku. Nueidami, troboje pamatėme esant kelis žaliašvarkius vyrus. Žinojome, kad kai ko privalome nematyti.

Legendos ir pasakos sakančios, kad apie Eržvilką ir gretimose apylinkėse gyvenę karingieji skalviai; kitos, kad - karšuviečiai. Ką sako istorija – nežinau. Aišku tik tai, kad karingų ir pasiruošusių ginti savo žemes, sodybas, šeimas, kalbą, papročius, tikybą... vyrų (o ir moterų!) nuo panemunės iki kalvų užu Raseinių, - niekada netrūko.

Jau Atgimimo Sąjūdžio metais viena tremtinė-partizanė pasakojo, kad netoli Raseinių, Virtukų mūšyje, buvę nemažai žaliomis uniformomis apsirengusių jaunuolių. Puolantieji enkavedistai ir kariuomenė šaudė šoviniais su sprogstamosiomis kulkomis. Tame mūšyje su partizanais jie nevengė tai daryti. Ji mačiusi, kaip vienas žaliašvarkis pakėlė galvelę ir jį tuojau paguldė sprogstamoji kulka.

Tarptautinė karo teisė draudė tokių šaudmenų naudojimą. O kas patikrins tą teisę, kai Sovietija turėjo geležines valstybės sienas? Kas už tų sienų: rojus, pragaras ar skaistykla - nelabai pasaulis suvokė. Brutalios, besąžinės ir apsirgusios fanatizmu jėgos visada stipresnės už teisingumo ir žmoniškumo jėgas. Ypačiai tada, kai pasaulio galingieji abejingi.

Visa Lietuva tuomet buvo pasidalinusi į kvadratus: vienoje Šaltuonos pusėje, Eržvilke, sribai ir enkavedistai, kitoje upės pusėje - taikūs gyventojai ir partizanai. Jie žaidė kraujo, pergalių ir pralaimėjimų kvadratų žaidimą. Iš skirtingų kvadratų jie mėtė į vienas kitą ne bolę, o mirtį ir sunaikinimą. Panašių kvadratų buvo pilna visa pokarinė Lietuva. Kuo daugiau žuvo partizanų, tuo labiau tose partizaninėse kovose mažėjo Lietuvoje laisvės kvadratų. O kur tu užmigai amžinuoju miegu, žaliašvarki jaunuoli – mūsų kvadrato žaidimų partneri: Virtukuose, miško slėptuvėje (bunkeryje), gražiame pašaltuonio šlaite prie gimtosios tėvų sodybos, išniekintas ant rinkelės? O gal išdaviko išduotas, – Sibiro mirties lageriuose? Užmarštin bėgantys metai nusineša visus atsakymus.

Kaimo kirpėjas

Jis – Globys Petras – Kalupių kaimo ūkininkas, turėjęs savo sodybą tarp Jucaičių ir Viktoro Trumpaičio, vidutiniokas: arė kelis ha dirbamos žemės ir turėjo virš poros ha praretinto, bet dar galutinai neiškirsto, miško. Kaip ir mano tėvų - atžalynės. Viename tos atžalynės medyje kasmet gandrai grįžę kleketuodavo ir gandriukų išperėdavo. Aplink buvo gausu pelkių ir pievų – tad raudonbačiams maisto netrūkdavo.

Kaimietiška bendravau su kiek vyrėlesniu už mane jo jaunesniuoju sūnumi Antaniuku. Neretai užsukdavau į jų jaukią, šiltą, švarią trobelę. Pakviestas arba pas Antaną. Vertė ir kitas reikalas lankytis pas dėdę Petrą, - tai nepaklusnūs, nuolat iki pečių ataugą, šviesiai gelsvi plaukai. Dėdė Petras turėjo rankinę plaukų kirpimo mašinėlę. Prieš atlaidus, šventes, gegužines, išleistuves užsukdavau (ne aš vienas!) plaukų apsikirpti. Dėdė niekada neatsisakydavo. Maloniai sutikdavo. Jis buvo blaivininkas – taip ir sūnus auklėjo. Jo ne visai

sveikatinga, tyli, rami, maloni, darbšti lyg pelytė žmonelė Juzytė, tarmiškai Juziki - dar ir pavaišindavo.

Kirpdamas plaukus, paklausinėdavo kaimo ir miestelio naujienų. Paklausdavo ar mašinėlė pakaušio nepeša. Negi sakysi, veltui apkerpamas, kad dažnokai vieną kitą plaukelį išrauna?!. Kenti ir tyli, nors į akis kartais ašarėlė prasisunkia. Koks vyras būtum, kad bliauti pradėtum? Jei dėdė pamatydavo, kad krūpčioji, tai pareguliuodavo prietaisą ir tada – pirmyn: viskas sklandžiai eidavosi. Kirpėjas žinojo du kirpimo stilius: polka arba griuzai. Kirpimas polka - toks, kai ant pečių besidraikančius karčius nukerpa iki viršugalvio ir šonuose – plikai. Lieka tik kuokštas ant viršugalvio. Griuzai (gal tarmiškas žodis, o gal skolinys ar barbarizmas?), kai visą bernelio galvelę padaigotai nukerpa. Na, tada truputį dažniau papešdavo. Vistik kirpimo mašinėlė turėjo dusulį, nes nemažai galvelių buvo apdailinusi. O gal dėdė Petras ir Lietuvos kariuomenėje, būdamas kirpėju, ja naudojosi? Griuzai nukirptas išlikau nuotraukoje prie žemėlapiu, kaip gimnazistas Vadžgiryje. Plaukus sušluodavau į lopetėlę ir nunešdavau už tvarto į šiukšlyną. Padėkodavau kirpėjui. Rankos bučiuoti nereikėdavo. Neleisdavo. Dovanų nepriimdavo. Pinigų juo labiau. O kiek čia galėjau, našlaitis būdamas, pinigų turėti? Gerų širdžių, ypatingai gerų, buvo žemaičiai kaimiečiai. Dalindavosi svetimu vargu, kaip savu.

Takai iš kaimyno pas kaimyną nebuvo išmindomi per javus, dirbamus laukus, o eidavo ežiomis, javų laukų pakraščiais, keliukais... Pas dėdę Globį eidavau jo sodo patvoriu, kur už žiogrelių tvoros dūzgė jauname sode keli bičių aviliai. Plaukuotas eidavau drąsiau: jeigu įsivels dūzgalė į plaukus, tai per karčius pakaušio nepasieks geluonėliu pavaišinti. Apkirptas polka arba griuzai, grįždavau žiogrelių patvoriu pasilenkęs... Apkirptojo bitės niekada neliesdavo. Matyt, nenorėjo šeimininko gero darbo gadinti? Jos dūgzdavo ir nudūgzdavo į gėlėtas pievas ir miško viržynus aukštai virš žiogrelių tvoros. Taikios ir malonios: žemaitišką charakterį išsiugdžiusios. O kas ta žiogrelių tvora? Tai prie į žemę įkastų stulpų pritvirtintos trys išilginės kartys ir tarp jų išpintos eglė stambios, tvirtos šakos. Pigu, gražu, patvaru, ilgaamžiška ir ekologiška! Mokėjo žmonės, neskriausdami miško, sau grožį ir patogumą susikurti.

Kitų kirpyklių kaime nežinojau. Net Paupyje ir Vadžgiryje jų nebuvo. Pas mus lankydavosi partizanai, apsikirpę, lyg pas dėdę Globį – polkos stiliumi. Man ir partizano Žiliaus nuotrauką tą primena. Kas žino – tokiais darbais ir paslaugomis niekas kovų laikais nesigyrė. Įtarimų būdavo visokių. Dėl įtarimų, beteisiškumo, savivalės ir smurto visai nekaltai nukentėjo dėdės Globio vyresnysis sūnus Jonas. Jis dirbo Biliūnų pieninėje. Eidavo vasarą į darbą labai anksti, nes žmonės pienu sunešdavo, kol diena karščio rūbais neapsivilkdavo. Kartą paryčiais sutiko Šimkaičių stribų gaują, kur siautėjo aršus stribas, pravardžiuojamas Mikniumi. Tas stribas prikibo prie Jono, apšaukė, kad iš banditų grįžtas, sumušė pistoletu galvą, nusivarė į Šimkaičius, suėmė, sukulpė bylą, kad vengiaš sovietinės armijos, ir pasiuntė į lagerius. Jonas grįžo į gimtąjį kaimą palaužtas tų - neteisybės, smurto ir savivalės. Pamėgo svaiguojį lašą ir pasitraukė iš gimtojo kaimo.

Sovietikai tais laikais dalino kairėn ir dešinėn patikliems kvailiams savo idėjas, o trenkėms – šautuvus: būsimojo rojaus žemėje vardan.

Sunaikinta sodyba

Tos sodybos kaimynai buvo: iš Paparčių - mano tėvai, iš Kalupių - Petras Globys, Jucaičiai bei Benediktas ir Leonas Girdzijauskai. Mano tėvo sesuo Antosė Stankaitytė (Petraitienė) ten į marčias buvo nutekėjusi.

Sodyba glaudėsi Paparčių miško pietinėje pusėje. Turėjo, kaip ir visų kaimynų valstiečių: gyvenamąjį namą su virtuve antrame gale, tvartą su prie jo pristatytomis daržine ir malkine. Šalia trobos keliolika žingsnių nuo durų, prie sodo tvoros, - šulinį mediniu rentiniu. Atrodo, kad svirties nebuvo. Vandenių semdavo ilgoka kartimi su metaliniu kabliu gale. Tarp pastatų ir miško – negilia kūdra, varlėms maudyti, o, gaisrui ištikus, vandenėlio pasisemti. Iš vakarų pusės, pamiškėje, - kalvės pastatą, vadintą tiesiog kalve.

Kalvė nedidelio netašytų rąstų namo dydžio. Iš rytų galo plačios dvivėrės durys. Šalia durų viduje ir lauke dvi pilnos vandens statinės: iš žaizdro ištrauktai geležei atvėsinti ir užgrūdinti. Pastatas be lubų. Dvišlaitis, ne per sandariausias gontų stogas. Vakariniame gale ant sumūrytų plytų žaizdras ir iš šono dumplės kuo karštesnei ugniai įpūsti. Viduryje kalvėje arčiau žaizdro ant didžiulio kelmo (gal ažuolo?) metalo priekalas. (Kirčiuodavo priekalas: ant a raidės tvirtapradis dešininis kirtis). Pasieniais visokie geležys ir dirbiniai. Lauke, prie kalvės, būdavo

taisomų žagrių, drapakų, akėčių, ratų ir kitokių padargų. Petraitis sakydavo, kad mokąs ne tik arklius, bet ir velnius pakaustyti. Maždaug, tokia išliko vaiko atmintyje velnių kaustymo įmonė.

Iš pietinės sodybos pusės sūpavo keli vaismedžiai ir po jais ilsėjosi bičių aviliai. Mano vaizduotę užburdavo kelminiai (tiksliau dreviniai) aviliai. Avilys - tai itin storos eglės ilgokas kamienas, nenužievintas, išskobtu vidumi, su šonuose padarytomis landomis bitėms. Avilio galai lentiniais dangčiais uždaryti. Paguldytas ant medinio žemo ožio. Kaip iš jo paimdavo medų, - neteko matyti. Civilizacijos nesuardytoje aplinkoje – laukinių bičių namai. Laukinių (miškinių), tapusių naminėmis, mieliau apsigyvenusių gamtos sukurtos architektūros nameliuose, negu dadaniniuose avilijuose. Niekur ir niekada jokiuose bitininkystės ar kitokiuose muziejuose tokių avilių neteko matyti. Žemaičiams į kraują buvo įaugintas šventas priesakas: „Nesipyk su gamta!“ O žemaitiškai: „Nesipyk su mišku!“

Tik praūžus karo audroms, kaimo kalvis, mano tetėnas Juozas Petraitis buvo netoli Paviščiovio nušautas, kaip bolševikas, nors iš jo toks bolševikas, kaip iš kopūsto ažuolas. Tiesa, jis mėgo pasvajoti ir pakalbėti apie lengvesnę žmogui žemėje skirtą dalį. Pokariu ir kalbėti tapo pavojinga. Teta Antosė, Juozo žmona, pagrasino, kad už jos vyro mirtį žudikas atsakys. Tada ir tetą tas pats žudikas, pasivedėjęs prie kalvės į mišką, po palinkusiu berželiu, - nušovė. Kalbama, kad tą žudiką patys partizanai teisę ir sušaudę už savivaliavimus. Kas atspės tą mįslę? Kraujas tų kovų vingiuose buvo pigesnis už vandenį. Žudė už pažiūras, idėjas, tikybą ar laisvamanybę.

Sodyba liko atviromis durimis visiems padangių vėjams ir įvairiems svetimiesiems. Jie sodyboje langines tai užverdavo, tai atverdavo, kad langai galėtų į netoliese bėgantį žvyruotą Vadžgirių-Paupio vieškelį pasižvalgyti. Kalvės durys irgi užsimerkė, nes niekas nei sidabro, nei geležies kulkų joje jau nenukaldavo. Ilgai sodyba tuščia stovėjo. Sodo medžiai sulaukėjo. Kalvės stogas paskui savo meisterį į gimtąją žemelę atsigulė. Kolkozams susitvėrus, gyvulius iš ganyklų per karščius į tvartą ir daržinę sugindavo, kol tuos pastatus suardė ir sunaikino. Namas, kūdra, suardyti aviliai ir sodas dingo, melioracijos traktoriams ir buldozeriams suūžavus.

Tokie dalia ir likimas šienavo dešimtis tūkstančių lietuviškų kaimų sodybų. Sodybų, kurias su meile ir viltimi kūrė, augino ir puoselėjo savo darbu ir lėšomis mūsų protėviai, protėvių protėviai.

Padovanotas gaisras

Apgaubtas Uosijos miškelio didžiavęsis didelis, gražus naujas medinis Algirdo (?) Brazausko namas ir kiti pastatai. Jis, Lietuvos kariuomenės karininkas, savo lėšomis ir darbu juos pasistatęs. Tarnavęs ulonų karininku taip vadinamosiose raudonosiose kareivinėse. Jos buvusios pastatytos iš stambių raudonų plytų dar caro valdymo laikais. Tose Vilkaviškio kareivinėse apie 1923 metus eiliniu ulonu tarnavo ir mano žmonos Vilhelminos tėvas Tomas. Jis kariuomenėje taip pamilo žirgus, kad dažnai pasakodavo apie ulonystę ir manevrus, kitaip ulonų žygį iš Vilkaviškio, pro Jurbarką, prie Klaipėdos krašto, - sukilimui paremti. Atitarnavęs nustatytą laiką, verkęs paleidžiamas iš kariuomenės. Tad ir laikydavo, prižiūrėdavo, globodavo, net darbui naudojo eržilus Anykščių rajone, Kilėviškių kaime, iki pat savo ilgo amželio žvakelių užsižiebimo ir užgesimo momento.

Gal apie Tomo tarnybą, gal apie šalia už kelio buvusias kareivines ir lietuvių karininkus besikalbant, senoji L. Ramanauskienė (pas ją nuomavau su šeima kambarį) papasakojo apie savo giminaičio karininko A. Brazausko sodybą. Stribai ir enkavedistai norėję griauti namą ir pastatus, dalį jų jau išardę, sau į miestą parsivežti. Varinėję iš aplinkinių valstiečių pastotis. Pastotys - tai su arkliais ir vežimais valdžios ar ginkluotos jėgos pavaryti valstiečiai, kokiai nors prievolei atlikti ar kroviniams pervežti. Nuo kada ši prievartinė prievolė buvo praktikuojama Lietuvoje – tepasidomės istorikai.

Bevažiuojant stribams, enkavedistams ir pastotims į tą sodybą – staiga lyg iš dangaus ant visų jos pastatų nužengusi ugnis: taip Lietuvos karininkas-partizanas dovanojęs okupantams ir jų klapčiukams gaisro reginį ir nuodėgulus. Vėliau pasklidęs gandas, kad šeimnininkas padovanojęs ugnį sovietams pasišildyti. Pasirodo buvo ir tokie pasipriešinimo būdas ir forma okupantui! Kodėl senoji L. Ramanauskienė man, tarybų valdžios atstovui, tą su pasididžiavimu papasakojo? Pas ją su šeima laikinai nuomojau kambarį, nes buvau pasiūstas dirbti trejus metus pagal paskyrimą. Jai palikdavome, išeidami dirbti, pagloboti, pasaugoti, prižiūrėti

mažametį sūnelį Žilviną. Tad ji buvo mums lyg šeimos narys. O, be to, 1963-siais Stalino represijų laikai buvo pasibaigę. Senelė nieko man nebijodavo pasakoti. Negi už tiesos žodžius pyksi?

O A. Brazausko likimas? Jis buvęs, veikusiųjų aplink Vilkaviškį ir plačiau, partizanų vadas. O kokie tie miškeliai aplink Vilkaviškį? Uosijos, Bagotosios, Žaliosios, Virbalio... vos kelių ar keliolikos ha. Permatomi, sodybų apsupti. Didesni miškai tik link Vištyčio ir Kazlų Rūdos. Bet tie didieji buvo sovietų pasieniečių ir desantininkų prikimšti. Tad Vilkaviškio apylinkėse lietuvių partizanus slėpė ne tiek miškai, kiek taurūs ir patriotiški sūduviai, savo rankų ir širdžių šiluma saugojo. O Uosijos pamiškių Ugnies krivis būk tai žuvęs, išduotas ar patekęs į pasalas kautynėse, ar pats nusišovęs, vengdamas tardymų ir Sibiro.

Pripažinta narsa

Ji, Danutė Šidlauskienė, - teismo posėdžių sekretorė, - kartais ir man sekretoriaudavusi, baudžiamąsias ir civilines bylas nagrinėjant. Jos vyras Vincas buvo rajono liaudies kontrolės pirmininkas (buvęs Kazlų Rūdos miškuose vokiečių okupacijos metais sovietiniu partizanu). O Liudas Noreika - buvęs Vilkaviškio apskritys (rajono) pirmininkas ar kompartijos sekretorius, pensininkas, paskirtas teismo tarėju, pokariu pasirašinėjęs ant slaptų raštų ištremti Lietuvos gyventojus. Tad kartą, kažkuria proga susitikę Vinco kabinete, šiedu vyrai pradėjo dalintis savo prisiminimais. Prakalbo apie Virbalį ir Lietuvos partizanus. Aš sėdėjau ir ramiai klausiausi, nesikišdamas į jų pokalbį.

Vincas buvo liberalių pažiūrų - iš širdies šį tą apie pokarį pasakydavo. Kartą prakalbo, kad reikią pripažinti miškinių vyrų narsą ir bebaimiškumą. Pokariu jie per plynės ir laukus vijęsi vieną miškinį, apsirengusį Lietuvos kario uniforma. Bėgęs atsišaudydamas. Jį norėję gyvą paimti. Pavykę apsupti Virbalio kapinėse. Jam nebuvę kur pabėgti: aplink lygūs laukai. Miškas – toli. Siūlę pasiduoti. Nepasidavęs. Ilgai atsišaudęs iš už antkapių ir paminklų. Galiausiai demonstratyviai atsisėdęs ant antkapio, pasėdėjęs ir šūviu sau į pasmakrę, galvon baigęs kovą. Neiššaudytų šovinių prie jo neradę. Žuvusysis buvęs jaunas, gražus, tvirtas vyras.

Liudas, pats buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas, tik nuėjęs su sovietais „kurti šviesesnio rytojaus“, šiame pokalbyje pasakė šiuos tokius panegiriškus komplimentus „buržuazinei“ Lietuvos kariuomenei, jos drausmei ir narsai bei jos išugdytiems kariams. Gal būt ir jis tuos kaimo bernužėlius auklėjo ir ruošė karybai tarpukariu, Lietuvos kariuomenės karininku būdamas? Nedrįsau taip klausti. Vingiuotos pažiūros vingiuotais keliais žmogų nuveda.

Dviejų šimtmečių amžių sandūroje apsilankiau Vilkaviškyje, Virbalyje, Kybartuose ir jų apylinkėse. Ten, kur palikau ir gerų, gal ir prastų darbų, nuodėmių ir paklydimų bei svajonių visiems nutiesti lygesnius ir tobulesnius gyvenimų kelius. Radau teismo pastatą (buvusi caro armijos karininkų ramovė) nugriautą, kaip avarinį. Danutė ir Vincas Šidlauskai – užmigę miesto kapinėse.

Karaliai, valdovai, faraonai trokšta likti tautų ir žmonijos, popiežiai ir patriarchai – tikinčiųjų, o partizanai – tik tautos atmintyse. Nesvarbu, kaip žmogus palaidojamas: kaip karalius, valdovas ar faraonas – mauzoliejuose ir piramidėse, kaip popiežius ar patriarchas – kedro karstuose, marmuro ir granito kriptose arba kaip partizanas – dumbliname pelkyne ar sąvartyne, - Praamžiaus lemtis jiems vienoda. Dievo teismas – pats neviešiausias teismas, nes neparodė nė vieno po mirties nuteistojo nuodėmingojo proceso gyviesiems. Inkvizicija? Tai mirtingųjų žmonių, siekusių prievarta amžinojo gyvenimo, - siaubingas išmislas veikti Dievo vardu ir jo pavedimu. O sribų, enkavedistų ir kagėbistų vykdyti kankinimai? Kas tai? Turbūt pasaulietinė ištobulinta inkvizicija, kurios Lietuvos partizanai vengė, rinkdamiesi mirtį?